

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 2
Setena part. Capítols 11-15

El 30, el de la creu roja

Em vaig recordar del tramvia barceloní de la línia número 30, aquell que la gent en deia de la creu roja i semblava que en la denominació hom fes referència a la Creu Roja, però, de debò, parlaven del distintiu, la bandera rectangular de color diferents amb el número damunt, quelcom residual de quan hi havia més analfabetisme i la gent identificava el seu tramvia pels colors del símbol: verd el 29, el de circumval·lació; blau ultramar el 5; blau i vermell el 20; blanc amb la creu roja el 30... Aquell dia, al barranc de la Bremonosa, em vaig recordar de la primera vegada —tenia nou anys— que havia anat sense cap acompanyant en un tramvia, un del trajecte número 30. Em pensava que els passatgers em guaitarien admirats i comentarien entre ells: «Mira, aquest nen! Tan menut i ja sap anar tot sol en tramvia!». No: tampoc ningú no es va adonar de la gesta que fèiem en Ráfales, en Fíguls i jo o bé, aquells qui en van veure consciència, van servir íntimament l'admiració i van callar com uns lladres.

A bots i barrals

A quarts de dotze en Líster va trucar per primera vegada. El cop de telèfon, esperat i temut, no ens podia enxampar per sorpresa. Jo era al costat de l'aparell, mentre en Ráfales estudiava damunt uns mapes de l'Institut el possible camí que hagués fet en Ferrándiz i la gent que l'acompanyava, una mica amb l'ai al cor, puix que era molt senzill, per aquells topants, d'anar a parar a zona enemiga sense adonar-se'n. Jo ja havia respost a diverses trucades de les Unitats i també nosaltres n'havíem fetes algunes. En Fíguls acabava de baixar del camió-oficina amb la idea d'anar a la paridora de la cuina i mirar de trobar alguna cosa comestible: no havíem esmorzat i ni tan sols havíem pres un got de cafè.

El cap del Cos d'Exèrcit em va dir que volia parlar amb el comandant

Ferrándiz i li vaig respondre que no hi era. Va fer:

—Què vol dir, això que no hi és? On és?

—Ha sortit amb el comissari i el cap d'Operacions a veure les posicions. Ho fan, ho fem, regularment.

—Qui ets tu? —va preguntar malhumorat. Li ho vaig dir i em va demanar si el cap de l'Estat Major tampoc no hi era.

—Sí, ell és aquí.

—Passa-me'l.

Van parlar una llarga estona. Solament escoltava les parts de diàleg corresponents a l'Ernesto Ráfales, naturalment, i amb la seva insistència i les seves reiteracions endevinava que en Líster no es deixava convèncer. Li deia:

—No, no hi havia cap notícia alarmant. Però els feixistes fan una pressió molt forta en tot el sector de la 224 (ara t'estava escrivint un comunicat) i han volgut anar-hi personalment, i això forma part d'una vella rutina de la nostra Divisió. Havien de comprovar directament si hi fan falta reforços i ni el comandant Ferrándiz ni el comissari Scotti són partidaris de dir-te res, ni de demanar ajut, si no tenen la convicció que cal fer-ho. Sí: ens fan un foc d'artilleria incessant. Baten sense parar aquest barranc nostre amb obusos de tots els calibres i l'aviació no ens deixa tranquils ni mitja hora seguida. Preparàvem un petit moviment de tropa: sembla que podríem treure sense massa problemes algunes Companyies del Primer i el Tercer Batallons de la 84 i passar-los més cap al nord. Tant en Ferrándiz com l'Scotti han volgut cerciorar-se directament de si calia fer aquesta operació. I no té res de particular: cau de ple en l'àrea de la seva feina i en la seva manera d'entendre-la.

Era evident que en Ráfales tenia una estranya aptesa de xarlatà: treia arguments del no-res, l'un rere l'altre, infatigable i convincent. Jo m'imaginava en Líster agafant-se el cap atordit. Però no era pas així: en

Líster sempre ha estat més viu que la tinya i increïblement desconfiat. D'altra banda, és d'aquella mena de gent que ja torna quan els altres encara no han començat a aixecar-se per anar-hi. Va dir com a punt i a part:

—Que en Ferrándiz em telefoni de seguida que arribi. És urgentíssim! Pren-t'ho com una ordre: procura localitzar-lo com més aviat millor. És una ordre —va repetir.

—Molt bé, d'acord.

—Insisteixo que és una ordre.

—Entès: ordre rebuda!

El xàfec ja havia començat: va telefonar al cap de vint minuts:

—En sabeu alguna cosa?

—No, no res.

—I no ho trobeu molt estrany? No us crida l'atenció el fet de passar cinc hores llargues sense saber res dels vostres superiors?

Aquesta vegada era jo qui havia despenjat el telèfon. Vaig fer:

—Hi ha certes coses de la guerra que val més fer-les cautelosament i potser ara són en una d'aquestes feines. No podem passar ànsia com si fossin criatures que han de travessar el carrer: ja són prou grans.

—Em vols donar lliçons, senyor Ráfales?

—No sóc en Ráfales sinó l'Artís-Gener. I no vull allisonar ningú. Solament coment/

—No m'interessen gens els teus comentaris! —va interrompre—. Que potser ara ja també és fora el senyor Ráfales, casualment?

—No, ell és aquí. Ernesto! El cap del Cos d'Exèrcit et demana!

Ja allargava l'aparell a en Ráfales i vaig sentir que en Líster em deia:

—«¡Conmigo menos coña!»

El cap d'Estat Major només va respondre amb monosíl·labs i, finalment, va penjar el telèfon. Em va dir, visiblement neguitejat:

—«¡Está cabreado de los huevos p'a arriba!» Tinc la impressió que algú li ha xerrat alguna cosa, o que ensuma alguna anormalitat.

—Qui? Si solament ho sabem nosaltres, tu, en Fíguls i jo!

—No oblidis l'enorme trepa que ha guillat! Algú, de tota aquella multitud, podria haver fet figa. O algú altre els hauria pogut reconèixer amb uns simples prismàtics d'observatori, i veure en fuga els caps de la Divisió fatalment originaria comentaris. Són suposicions, és clar, potser sense cap fonament. O amb la reticència d'en Líster (cert aire indefinible) com a base. Només em tranquil·litza una mica pensar que si sospités alguna cosa no parlaria per telèfon amb sorna sinó que ja hauria vingut aquí i hauria donat ordre de recerca i captura! I quan arreplegués els cinquanta fugitius, els faria afusellar a la plaça de toros de Tortosa!

—Hi ha plaça de toros, a Tortosa?

—Jo què cony sé! Al camp de futbol o al parc d'atraccions de la mare que els va parir! Parlo seriosament, Artís! Si en Líster tingués la certesa que en Ferrándiz, l'Scotti i tota la ràfega havien abandonat el lloc de comandament per culpa d'una alarma injustificada, els faria metrallar tots. A nosaltres i tot, per encobridors!

—Esplèndida recompensa per haver-nos quedat complint el nostre deure. O sigui que, si ens volíem salvar, havíem de perpetrar la merda aquesta de convertir-nos en delators! Cony, quin panorama!

En Fíguls va venir victoriós de la cuina amb llesques de pa amb tomàquet, talls d'un centímetre de gruix de pernil de senglar i uns grapats de nous i figues seques. Amb la cara va pagar: era evident que esperava saltirons nostres d'alegria, i quan es va adonar de la crispació que no dissimulàvem es va esglaiar. Va preguntar, aterrit:

—Què passa? Que els han agafat els feixistes? Que s'hi han passat? Que ja ho sap en Líster?

—Li ho has dit tu? —li va preguntar cruament en Ráfales.

—Jo? —va fer, incrèdul—. En comptes d'anar a la cuina, he corregut cap a Pins del Vallès, que és on deu tenir el quarter general, a xerrar-li-ho! A canvi del secret, em deuen haver regalat el pa amb tomàquet i el pernil! —De sobte va abandonar el to intranscendent i va preguntar amb aire greu—: Foto pinta de Mata-Hari, o què? Hòstia, senyor Ráfales: me l'has fotuda sense engaltar!

Li vaig dir que entengués que estàvem molt nerviosos i que mai no podíem prendre les paraules al peu de la lletra. I que, d'altra banda —i allò semblava el fet més important, per ara—, havia dut un esmorzar fabulós. Ja tranquil·litzat, el meu enllaç va afegir:

—I això no és tot! Aquí tinc una mica de vinet negre i aquest termos ple de cafè acabat de fer per «mi menda lerenda l'escarolero».

I va resultar que el seu «menda lerenda» el feia millor que no pas el cuiner i el vam felicitar calorosament. Tant en Ráfales com jo havíem perdut la noció de compenetració amb la feina, obsessionats amb el maleït telèfon, al costat del qual sèiem. Van trucar altres vegades en Líster, els seus caps d'Estat Major, el comissari del Cos d'Exèrcit, i dèiem que ja només mancava el cop de telèfon de l'arquebisbe de Tarragona. En Líster ens va dir que havia parlat amb totes les Brigades i els Batallons i que ningú no havia vist ni sabia res d'en Ferrándiz i l'Scotti. A dos quarts de sis de la tarda va telefonar l'Scotti, des de l'estació ferroviària d'Ascó. Semblava que amb aquella trucada s'havia d'acabar el malson, però en començava un altre. (I això que explico ara,

en les meves memòries, sé que mai no ho ha relatat públicament ningú: hem estat capaços de servir el secret durant més de mig segle, però mantenir-lo avui ja no té cap mena de sentit i divulgant-lo no afecto l'honorabilitat de ningú: em limito a posar en relleu un malentès i a advertir les enormes conseqüències que hauria pogut tenir. I potser a fer veure, de passada, les singulars característiques de la nostra guerra, amb el perill que representa que uns neòfits es posin a fer feines de professional.)

Allí, a l'estació, finalment havien trobat la via de comunicació amb el lloc de comandament de la 60 Divisió, rebutjada finalment la idea que els havia fet abandonar-lo i que, a mesura que passaven les hores, havia anat perdent consistència. Els detalls de l'aventura, evidentment, els vam conèixer al cap de moltes hores; l'essencial, l'error comès, ens era servit telefònicament amb una pila de vaguetats les quals, màgicament, es giraven contra nosaltres amb la implícita recriminació de deserció. Paradoxa de les paradoxes, ens acusaven de desertors per no haver desertat amb ells!

Vaig dir al comissari, amb l'evident propòsit d'aterrir-lo, la crua veritat de les trucades ininterrompudes d'en Líster i amb la convicció, progressivament augmentada, que semblava que hagués tingut alguna confiança. Volia saber més detalls, però el meu italià no donava per a tant. I li parlava deliberadament en la seva llengua per tal de limitar, fins on fossin possibles, les filtracions: algú podia escoltar la nostra conversa i era menys probable que ens entengués si es descabdellava en un idioma del tot foraster. Abans de tallar la comunicació vaig insistir molt que no parlessin amb el Cos d'Exèrcit si prèviament no ho havien fet amb en Ráfales o amb mi. No em podia servir del mot «contradizione» i l'angoixa em privava de trobar afinitats d'expressió. Els circumloquis devien alterar en Ferrándiz —vaig tenir proves que era al costat de l'Scotti— i van fer que ell agafés el telèfon. Va entrar a la conversa ple d'agressivitat, sense tenir en compte la possibilitat d'un oient aliè. Em va dir:

—Tu i en Ráfales heu desobeït una ordre d'un superior vostre, el Cap de

la Divisió! Jo us he dit que ens acompanyéssiu i us heu quedat! I aquesta indisciplina no quedarà impune i estic disposat a dur les coses fins al final.

—Fes-ho i ja veurem com te'n surts! Probablement és una mena de final que no imagines. Celebro de saber que aquest és el teu estil d'expressar l'agraïment! En Ráfales i jo som als nostres llocs de comandament de la Divisió i tu no pots dir el mateix! Si ens vols amenaçar, el teu primer pas és venir i ocupar el càrrec. En Ráfales és el cap de l'Estat Major i jo el de la Segona Secció i aquí som, en les nostres feines. Si ho has entès bé, si ho tens prou clar, vine de seguida. I si no, fes-te fotre!

Vaig tallar la comunicació enfurit i el meu gest reflectia tota l'angoixa acumulada durant deu interminables hores. Vaig cridar:

—És un imbècil! Potser un malparit és més exacte.

—«Un jijo de su retiznada mamacita» és la definició més justa —va dir l'Ernesto en un dels girs mexicans que havíem après del mateix Ferrándiz.

—«Un pendejo gachupín» —va fer en Fíguls, afegint-se com a segona veu, una mica desafinada, puix que la frase no s'ajustava gaire als requeriments del moment.

(L'endemà o l'endemà passat ens vam fer fer una foto-recordatorial barranc de la Bremonosa, davant la meva tuta, en la qual en Ráfales llepa el paper de fumar del cigarret que acaba de cargolar i jo sóc al seu costat, vestit únicament amb un eslip negre i la camisa militar; a la dreta de la imatge en Fíguls treu el cap i al primer terme de l'esquerra, a l'entrada del meu catau, hi ha la màquina d'escriure el transport de la qual havia suplicat a en Montfort. Van revelar el «vest pocket filmpack a Tarragona» i vam rebre'n la impressió al cap d'algunes setmanes. Darrera la postal hi ha escrites unes paraules rememoratives. En Ráfales hi va fer la paràfrasi d'una sentència: «Todos los caminos llevan a Ascó. Besitos. Ráfales». I seguidament, en fidelitat a la broma

permanent de parodiar el comandant, diu: «¡Vivan los gachupines!». A sota, amb lletra meva, hi ha una pregunta: «y los hijos de la Gran Chingada, ¿no?». En un angle, en lletra petita també meva, diu «agost del 1938, Front de l'Ebre». La innocent fotografia, presa ben bé perquè sí, avui té una dimensió documental que aleshores, quan la vam fer, era completament imprevisible.)

Vam restar aclaparats. Haver desafiat verbalment en Ferrándiz era una gosadia monumental i ens en vam adonar de seguida. En Pere va ser qui va reaccionar en primer terme i sort en vam tenir. Va dir, en una d'aquelles hilarants embranzides seves:

—Mentre no arriben, s'imposa un cafè ben calent! Encara rai que aquí tenim el soldat ras de primera, l'eficient senyor Pere Fíguls, amb el seu termos a punt de solfa! Hip, hip, hip, hurra, cavaller Fíguls! Endavant per la Victòria, gloriosos sabadellencs!

—Tens tota la raó, cavaller! Que els déus salvin Sabadell! —va dir en Ráfales—. És un avantatge que tu sol t'ho maneguis tot.

—I això que quasi no em deixeu fer res! Si torna a trucar en Líster, per què no m'hi deixeu parlar a mi? Li cantaré la canya en nom del poble i li diré que el que ell ha de fer és guanyar la guerra i deixar tranquils els altres. Li preguntaré que què cony s'ha cregut. I ja veureu com ja no ens empenyarà més!

Els nostres comandants van arribar desfets pel cansament, però llurs rostres reflectien, més que cap altra cosa, la derrota moral. Eren quarts d'una de la matinada. Ens vam asseure al voltant de la taula d'en Ferrándiz tot el seu Estat Major i el comissari i el seu ajudant i en Ráfales i jo els vam relatar les successives trucades que havia fet en Líster i el nostre pressentiment que alguna cosa li rondava pel cap, fet que nosaltres deduïem seguidament d'haver-nos dit que havia trucat a tots els comandaments de Brigada i de Batalló i que ningú no havia vist ni sabia res del nostre cap militar ni del seu comissari. Els vam informar fil per randa de tot allò que havíem dit al cap del Cos

d'Exèrcit, les nostres conjectures, per tal que quan en Ferrándiz hi parlés (calia que fos de seguida!) no sorgissin contradiccions. Vam elaborar entre tots una història commovedora, segons la qual en Ferrándiz i l'Scotti havien estat a punt de caure en mans de l'enemic i que tal fet no s'havia produït gràcies a la intervenció del cap de la Tercera Secció, l'Argilès, que s'havia separat per anar a uns altres Batallons de la 224 i s'havia adonat de l'error. Quedava prou versemblant i en Líster havia d'admetre, per força, que haguessin estat deu hores sense poder donar senyals de vida.

En Ferrándiz li va trucar pels volts de la una i va parlar llargament amb el cap del Cos d'Exèrcit. Li havíem recomanat que no delatés la seva inseguretat —anava a escriure por— i que parlés amb un cert urc, d'home ple de raó, més neguitejat per la situació viscuda a primera línia de combat —imaginària— que ho pas per la insistència d'en Líster reclamant-lo. Es va adonar, així, no obstant, de la desconfiança amb què el cap del Cos d'Exèrcit l'escoltava, però no havia insistit en allò que no podia provar.

L'Scotti i en Ferrándiz estaven segurs, sabien que sense en Ráfales i jo hi hauria hagut un daltabaix, però l'amor propi els barrava el pas a admetre-ho puix que entranyava, inexcusablement, la veritat de llur deserció, la confessió de l'atac de pànic irracional que havien sofert. I nosaltres dos, en Ráfales i jo, fèiem un paper galdós, car no podíem insistir ni recalcar res sense que semblés que volíem donar relleu al contrast que brindava el nostre capteniment. No quedava cap altre recurs que deixar que el pas dels dies esborrés la tibantor que retrobéssim la nostra relació fraternal on era abans de l'«espantáa», que deia en Ráfales.

Un parell o tres de dies més tard ho analitzàvem tot plegat en Quim Morera i Falcó i jo, asseguts a l'entrada del meu catau, assaborint lentament el cafè amb el qual en Fíguls havia omplert el termos. Jo havia fet anar en Montfort a cercar unes dades a la Primera Secció i teníem un ample marge de temps per a la nostra conversa sense obstacles ni tafaneries. El meu amic admetia sense embuts que també

ell havia cregut que els nostres comandants havien caigut en un parany de terror, simplement, i que no hi havia hagut cap atac enemic que hagués perforat les nostres línies. Però també deia que, honestament, sentia que no podia abandonar l'Scotti i que dins seu ens havia envejat quan havia comprovat que ni en Ráfales ni jo no havíem sucumbit a l'onada irracional.

Durant les cinc o sis hores —o potser set— que havien trigat per arribar a les rodalies d'Ascó, havia anotat en un paper —per encàrrec de l'Scotti— el trajecte que feien, tret d'uns mapes de l'Institut (fulls 444 i 470), per tal de tenir la certesa de no caure en mans enemigues. La follia cursa barranc amunt els havia dut als Mateus, al Mussol, havien travessat la carretera que va de la Fatarella a Móra d'Ebre, havien passat pels Canyerets, per la masia del Pa-i-Faves, la del Comte, la de Vispella, i, al capdavall, tenien als seus peus el riu i Ascó. A hores d'ara ja era general la certesa que no havia passat res més que llur atac de por, cosa que els avergonyia de confessar, en un sentiment contagiós que s'havia fet col·lectiu. Tots s'esforçaven a trobar arguments que justificuessin llur follia i alguns eren tan evidents que el fet que en Ráfales i jo no els haguéssim vist ens incapacitava del tot. Més tard, a mesura que passaven les hores i que les coses adquirien una mesura més normal, ja no es podien fer enrere. En el subconscient —deia en Morera i Falcó— haurien desitjat que de debò hi hagués hagut una ruptura de front! Ningú no els havia vist en tot el camí ni ells havien vist cap força, ni de prop ni de lluny, malgrat l'ús constant dels prismàtics. El fet propiciava el silenci i no era cosa d'engegar-lo a rodar presentant-se tots cinquanta a l'estació d'Ascó.

Si nosaltres no havíem caigut en poder de l'enemic, lògicament fórem al barranc de la Bremonosa. A partir d'aquesta idea assenyada, van fer que tots romanguessin si fa no fa amagats i van quedar que baixarien únicament a Ascó en Ferrándiz, l'Scotti i ell, en Morera i Falcó, que cercarien algun comandament d'Unitat i s'excusarien dient que havien anat a visitar posicions i s'havien perdut, que ara volien telefonar a llur Estat Major i demanar que hom els anés a cercar. Ho van assolir —el lector ja ho sap— i van fingir que la Divisió no tenia cap vehicle a punt

i que no quedava altre remei que anar-hi a peu, per la muntanya: al capdavall només hi havia divuit o vint quilòmetres de no res! Telefonaven des d'un centre d'Intendència que a l'estació ferroviària tenia un dipòsit de queviures i els soldats que el vigilaven, acoquinats pels galons dels visitants, no van dir ni piu ni van fer res per escoltar la conversa telefònica que tenien amb la seva Divisió a través de les Camposines.

(D'aquest lamentable episodi, mai més no en vam tornar a parlar, com si tots plegats ens haguéssim juramentat. Anys més tard, quan ja en feia uns quants que la guerra havia acabat, topava amb les meves velles fotografies i els papers de la campanya i em feia somriure la foto del barranc, amb en Ráfales salivant el paper de fumar i les frases escrites al darrera. Ho examinava a l'exili de Mèxic, naturalment, i em feien molta gràcia les frases premonitòries, escrites al dors de la postal quan n'ignoràvem l'exacte significat.)

Venjança estratificada

Dins l'exèrcit, la revenja personal forma capes successives, amb la peculiaritat química que les de dalt incideixen en les inferiors, les quals, en canvi, no poden fer res contra el nivell de procedència. És un elemental principi de química social que hom aprèn dolorosament.

He parlat del sergent Palomera com un dels homes que les lleves havien dut a Vallfogona de Riucorb, i que l'havia reconegut instantàniament llavors que m'havien posat a seleccionar personal que s'incorporava ben embolcallat de recomanacions. Fèiem el servei militar a Intendència l'any 1934 i quan es van produir els fets que han passat a la història com el Sis d'Octubre (que avui hom sol jutjar amb arguments, reconvencions i mirada centralista), als quotes catalans ja ens tenien aquarterats des de feia una setmana. Solament va sortir un petit grup d'intendència, a fornir proveïments a la força que atacava el Palau de la Generalitat, i aquest sergent Palomera que deia comandava el grup. Quan van tornar, el sergent duia sota el braç la bandera que

havia senyorejat el Palau. Ens van fer formar tots al pati i el sergent, amb una mentalitat de personatge d'Edmondo de Amicis, es va netejar les botes amb la bandera, davant la impotència col·lectiva.

Els qui militàvem en organitzacions nacionalistes i esquerranes solament havíem rebut un lleuger missatge de fiar, en el qual ens ordenaven de no intentar cap sollevament —sabien que fóra vigorosament reprimit— i que ens limitéssim a sabotejar fins on fos possible i mentre no significués perill, les operacions que preparés l'exèrcit espanyol contra Catalunya. El nostre grup —format únicament per quatre companys quotes— va organitzar des del primer pis de la caserna un gran balafiament de municions, disparant-les en l'aire i fent veure —quan van pujar els oficials aterrits— que havíem vist atacants que s'adreçaven al quarter. Ho van admetre, probablement com una al·lucinació col·lectiva, i solament van ordenar l'alto al foc. Però ja havíem buidat unes quantes desenes de caixes de projectils, que al capdavant d'això es tractava.

Una nit que tenia guàrdia —el remaleït punt de dues a quatre de la matinada!— i plovia a bots i barrals, venia pel camí de ronda el sergent, un caporal i quatre soldats. Vaig fer allò que manava el reglament d'ordenar l'alto, seguit d'allò altre més líric de demanar qui vivia. El sergent em va respondre en veu alta:

—«Rondín de centinela al mando del sargento Palomera.»

Érem a la banda posterior de la caserna, que hom havia batejat com a «Manigua» probablement pel seu tirat inhòspit. Vaig pensar que no podia menystenir una ocasió com aquella i vaig fer, també xop de reglament:

—«¡No le reconozco! ¡Cuerpo a tierra!»

Va dir, enfurit:

—«Oye, maldito: ¡soy el sargento Palomera! ¡Ponte gafas, si no ves!»

Vaig respondre ple d'ortodòxia de la manera més convincent: vaig fer enrera el fermall, vaig posar bala a la recambra i vaig dir:

—«¡Cuerpo a tierra o disparo!»

Van fer l'única cosa sensata: estirar-se a terra. Bé, a terra: a l'aigua entollada. Em va enjoiar saber que ell també coneixia el reglament de memòria. Els sentinelles estàvem separats uns quaranta metres uns dels altres. Vaig vociferar:

—«Centinela cinco, ¡pasa la voz! ¡Sospechosos a la vista!»

Vaig escoltar com les veus que clamaven per l'oficial de guàrdia es perdien enllà. Si hagués estat una alarma autèntica, l'espectacle ja no hauria pogut ser més galdós: l'alferes Gracián i la seva gent van trigar més de vint minuts a arribar, mentre els seus companys romanien en remull. Quan es van presentar de seguida es van adonar de la catàstrofe i van fer aixecar els germans d'armes i de guàrdia. A mi em van rellevar immediatament i van posar a la garita un altre soldat. Mentre fèiem via cap al cos de guàrdia en Palomera em va dir entre dents:

—«Cumpliste con tu deber, pero no vayas a creer que esto queda así».

—«Ya lo sé: suele dar catarro» —vaig aventurar.

—«¡Quedas arrestado por falta de respeto a un superior! ¡Conmigo, choteos no, recluta!»

De seguida em va denunciar a l'alferes: li va dir que em prenia alegrement el que havia passat, no com un acte de servei, sinó com una malifeta, i que m'arrestava. L'oficial, naturalment, va anar d'acord amb el sergent i va aprovar la sanció. No recordo de quants dies va ser.

Les ulleres d'en Brustenga

Un dia, al pati de l'Escola Catalana Mossèn Cinto, els nois jugàvem a saltar i parar. Em tocava botre damunt en Brustenga i quedar-me en la posició adequada fins que no s'acabés el rengle i recomencés el joc. Involuntàriament, amb el tou de la cama esquerra vaig fer caure les ulleres del meu condeixeble i es van esmicolar llastimosament. Em va doldre autènticament, però em va fer empipar l'excessiu drama que va muntar el company. Era, de debò, un minyó bastant miop i la pèrdua de les ulleres l'incapacitava de bon compte, però potser no calia fer tant de teatre ni assenyalar-me com a culpable intencional. I encara quedava una cosa pitjor, l'amenaça proferida entre llàgrimes i mocs:

—Ho diré al meu pare i anirà a veure el teu i li farà pagar les ulleres que m'has trencat, que valen moltes pessetes! Ja ho veuràs!

Ho vaig trobar estremidor i insoluble. Hauria estat d'allò més senzill haver-ho explicat al meu pare, però no vaig gosar. Em vaig imaginar un senyor Brustenga monstruosament alt i fort —i això que no eren temps d'historietes ni de televisió!— que atacava a cops de puny el meu pobre pare, esquifit i insignificant al costat d'aquella desmesura. I no parava d'escometre'l fins que no el matava, per tal de cobrar-se l'ofensa que li havia estat infligida per aquell insensat minyó seu, que trencava les ulleres dels nois desvalguts fillets del seu cor. Vaig inventar un drama terrorífic i me'l vaig creure de cap a peus.

La gent sempre parla de la daurada infància i de la inestroncable felicitat d'aquesta etapa del desenvolupament; ho diuen unes persones que se les deuen haver mamades molt dolces o bé que han perdut la memòria. Puix que res no iguala els sofriments infantils, generalment en solitari, inermes i sense cap racionalització possible. Els patiments de les criatures són molt més grans que no pas els dels adults.

Durant unes setmanes vaig viure angoixat i cada cop que trucaven a la porta del pis em tancava a Can Felip, que era a la galeria, per no veure el meu pare caient sota les urpades del senyor Brustenga. Ciutadà que, d'altra banda, mai no havia vist ni vaig arribar a conèixer. Perquè un parell de dies més tard, simplement, en Brustenga va venir amb ulleres

noves, i d'allò passat ja no se'n va parlar mai més.

I, un dia, en Líster va venir

Les proporcions del foc enemic ara tenien una dimensió increïble, superior no solament a allò que ja estàvem avesats sinó fins i tot a allò imaginable. Ara ja coneixíem tota la intensitat de l'escomesa i la veracitat de la frase feta que parla de posar tota la carn al foc. Franco havia estrenat un tipus de guerra que combinava a fons tots els elements, humans i mecànics, a base de treure tot el profit possible del terreny. La República havia de pagar molt cara l'audaciosa balançada al seu favor; ara era el mateix Franco qui palesava la fretura d'aquella petita àrea inhospitalària. Havia de recuperar i dominar la breu giragonsa de l'Ebre; ja era hora, doncs, de buidar la bossa de trenta-cinc quilòmetres i llançar-ne ben lluny el contingut. (Per què en diem «qüestions de vida o mort» quan només ho són de mort? Per a nosaltres; les desprotegides forces de la República, trenta mil homes solament en la Batalla de l'Ebre. I, sobretot, que ningú no em surti ara amb allò que faig victimisme: s'hi oposen aquests trenta mil morts!)

El càstig incessant de tota mena d'armes de foc, terrestres i aèries, ens anihilava, però —com sol passar habitualment— també aguditzava la inventiva dels atacats: ja és un tòpic allò de treure forces de la flaqueza. Un dels exemples més punyents, el va donar un caporal espanyol, de nom Giorla: va intuir que la part més feble dels tancs era la panxa, l'única zona sense blindatge. I un dia va romandre dempeus, impàvid, davant un marge on, quan els tancs franquistes que venien cap a nosaltres el creuaven, durant un parell de segons oferien respecte al sòl un angle d'uns quaranta-cinc graus. El «cabo» Giorla va esperar que el gros vehicle que s'atansava s'aixequés i, amatent, va llançar una granada de mà sota el monstre i seguidament, en una fracció de segon, es va ajaçar a terra. El carro de combat, tocat de ple en la part no protegida, afeblida pels tubs de sortida de gasos del motor, els mecanismes de transmissió i les obertures de ventilació, va saltar enlaire esmicolat, entre una bola de flames que augmentava de mesura

sorollosament, mentre s'hi afegien les del dipòsit de combustible i els projectils del canó i de les metralladores. L'exemple del caporal Giorla va proliferar i ja hi havia nombrosos seguidors de la seva tècnica, que sabien acarar el perill de morir metrallats pel tanc que esperaven, amb una granada B-3 alliberada del fiador. Un dia, a la serra de Cavalls, vaig tenir el privilegi de presenciar directament una d'aquestes operacions, a vuit o deu metres de distància i resguardat per una paret parcialment enrunada, efectuada per un minyó de Balsareny, i l'esclat del tanc i l'expansió de gasos em van fer caure d'esquena a terra. Ell mateix, el noi de Balsareny, em va ajudar a aixecar-me, absurdament neguitejat pel mal que m'hagués pogut fer jo, mentre el tanc alemany i la seva tripulació es rostien dins una enorme esfera de foc de color taronja que escalfava i empudegava el paisatge amb una sentor indescriptible, barreja de carn, benzina, trilita i ferro cremats, aquesta calorosa flaire que, tal com ja he dit abans, hom no percep ni en les pel·lícules ni en les novel·les de guerra.

Acabades de fer, les nostres trinxeres tenien la profunditat habitual entre un metre trenta i un metre quaranta, i l'altura del magistral pujava fins a u vuitanta o noranta amb els sacs de terra, en els quals hi havia l'obertura de les espitlleres, fetes amb gruixuts taulons entre els sacs terrers. Però gairebé totes les nostres línies de les serres de Cavalls i de Pàndols feien, cap a mitjan setembre, no pas gaire cosa més de setanta o vuitanta centímetres d'altura, ratades pels projectils de tota mena, i calia caminar-hi de quatre grapes o bé molt ajupit, car en aquelles condicions l'obra desfeta dels sapadors ja solament servia de rasa. Els nois que les ocupaven disparaven les seves armes ajaçats al sòl. I encara havíem de presenciar quelcom de més esgarrifós: que les «tanquetes» italianes pujarien a cavall de les nostres rases, una eruga en un costat i en l'altre l'altra, i farien foc amb llurs metralladores contra la gent estirada a terra i resseguirien allò que havia estat trinxera d'un extrem l'altre, caçant un a un els minyons que les guarnien. I, en aquell cas, ja no servia la tècnica Giorla, puix que llançar una granada amb el tanc damunt era un simple suïcidi.

I l'artilleria i els avions, en una tasca formidablement coordinada —i

amb una extraordinària informació puntual—, arrodonien la labor dels tancs i de la infanteria, sense destorbar-se mútuament. Era un foc de mai no parar i solament disminuïa a la nit, potser per tal de refrigerar les armes roents i omplir de nou els dipòsits de combustible.

El nostre barranc de la Bremonosa era bastant protegit pel que feia al tir directe d'artilleria: els projectils passaven pel damunt dels nostres caps. En canvi, era molt castigat pel tir indirecte i hom prodigava els obusos de gros calibre els quals, com els camions de bombers, anuncien llur proximitat amb una estremidora sirena, l'inconfusible xiulet. L'aviació hi havia fet nombroses passades, però, en general, sense ocasionar gran carnatge. La nostra vida troglodítica, que transcorria en aquelles coves que solament abandonàvem per anar a caçar, forçosament havia de restar inadvertida pels pilots en aquells vols de reconeixement barranc amunt i barranc avall sense trobar-hi cap altra cosa que l'etern vell camió fora de la carretera, immòbil i amb tot l'aspecte, doncs, de vehicle espatllat i abandonat. Sovint esquitxaven tota la Bremonosa amb bombes i sempre teníem la impressió que ho feien perquè no fos dit, o potser per l'obligació d'alliberar-se de tota la càrrega abans d'aterrar.

I sí, en aquelles no gens hospitalàries condicions, un dia va venir en Líster. Van arribar tres o quatre cotxes plegats, que havien avançat bonancencament per aquelles carreteres embruixades com haurien transitat per la rua de Carnestoltes del Passeig de Gràcia, fent cas omís de l'enemic que ara ja tenien a menys de cent metres de distància i que, si s'hagués assabentat que en aquell seguici hi havia peixos grossos un dels quals es deia Enrique Líster, no haurien quedat senceres ni la meua màquina d'escriure, ni la cadira de boga, ni la capsa de fotografies d'en Pere Fíguls.

En la comitiva, integrada per un elevat nombre de turiferaris, venia l'Àngel Estivill i Abelló entre els escadussers que no n'eren. Era la primera vegada que el veia en campanya i duia galons de comissari de Divisió o de Cos d'Exèrcit. Em va estrènyer en una abraçada totalment sincera, cosa que em va aureolar un xic entre aquella munió de

personatges, que ja em podien admetre en llur cercle si era tan amic d'un dels conspicus components. Ara evoco el meu aire una mica enfaristolat d'aquelles circumstàncies i el judici pòstum que en faig té molt més de vivisecció que no pas d'objectiva avaluació.

Fèiem rotllana vint-i-quatre persones, un cercol que no ultrapassava els cinc metres de diàmetre. Ens escoltàvem còmodament malgrat la música de fons, posada a un volum exageradament alt. He oblidat els noms de la majoria de persones del grup alienes a la nostra Divisió i amb les quals no menàvem un tracte consuetudinari. Entre els coneguts hi havia en Llorenç, comissari de la 84, que sovint es mofava de la passió per l'idioma que compartíem en Morera i Falcó i jo. Deia que la nostra conversa semblava d'en Folch i Torres (que per a ell era el símbol del bell parlar i teníem la certesa que mai no l'havia llegit) i mentre hi havia una conversa general en tot el cercle, nosaltres tres en teníem una de més tancada i en veu baixa. En Llorenç va voler exemplificar el llenguatge de l'home de les «Pàgines viscudes» i va narrar una imprevisible situació d'orgasme, la qual li feia dir, amb els ulls posats en blanc:

—Oh, quin gaudi que frueixo! Ja em davallen! Doncs vosaltres sempre parleu així.

En Morera, amb les dents serrades, li va dir:

—Ja he terminat pràcticament el procés de curullar els testicles amb les teves nicieses!

Abans, quan parlava de les bombes que llançaven els trimotors, he dit fins a quin punt s'havia afinat el sentit que ens feia detectar el camí que duïen els projectils. Qualsevol persona que hagi estat a un front de combat corroborarà això que afirmo, dirà fins a quin punt és rigorosament certa la noció de trajecte i distància que hom adquireix. En la rotllana de la Bremonosa érem dues dotzenes de persones amb el cul pelat d'estada al front. L'artilleria de Franco no va parar de disparar ni durant cinc minuts; sentíem el pas dels artefactes i pensàvem, sense

exterioritzar res: «Aquesta, llarga i ala dreta; una altra de llarga a la dreta; curta, a l'esquerra, curta i de dret...».

De sobte vam sentir el xiulet inequívoc d'una bala de canó grossa, que venia directament cap a nosaltres. Jo vaig pensar que si bé semblava que ja era al final de la paràbola, passava un xic alta. I també que, si m'errava, fóra allò que hagués de ser. Vull creure que tots havíem contret els esfínters i la cosa més horrible va ser que l'únic que es va estirar a terra —ara sí allò de tan llarg com era— va ser en Ferrándiz. La bala va esclatar una setantena de metres enllà de nosaltres i ens en va arribar la bafarada però no la metralla. El nostre comandant es va adonar que havia estat tot sol a efectuar l'estirada i es va aixecar espolsant-se la roba i murmurant, tot avergonyit, una justificació que cap dels presents (amb els esfínters contrets) no freturava:

—Aquest barranc és molt batut per l'artilleria!

Ningú no va comentar ni sí ni no i la conversa va continuar pel mateix rumb que duia abans de la canonada, talment no hagués passat res.

(En sabíem bé prou, tots plegats, de fer comèdia, penso avui.)

Vaig trobar que en Ferrándiz acabava de pagar una part del fatídic deute que havia contret. Amb aquella onada de rubor liquidava gairebé tota la setmana d'angoixa d'esperar, cada cop que trucaven a la porta del pis, l'arribada del pare d'en Brustenga. O —fet i fet era igual— la vinguda d'un missatger amb un paper que l'assabentava que l'Exèrcit incoava procés contra seu i contra el comissari per deserció, procés amb un final prou conegut: l'escamot d'execució. Però aquell cop —gràcies a Huitzilopotxli siguin donades!— la pastilla d'opi s'havia desfet en la tassa de xocolata espessa del ridícul.

I les plagasitats, alternades amb informacions plenes de gravetat, van continuar brollant del cercle jeràrquico-amistós, capritxoses com els saltirons de l'ou com balla.

Índex

El 30, el de la creu roja	2
A bots i barrals	2
Venjança estratificada	12
Les ulleres d'en Brustenga	14
I, un dia, en Líster va venir	16